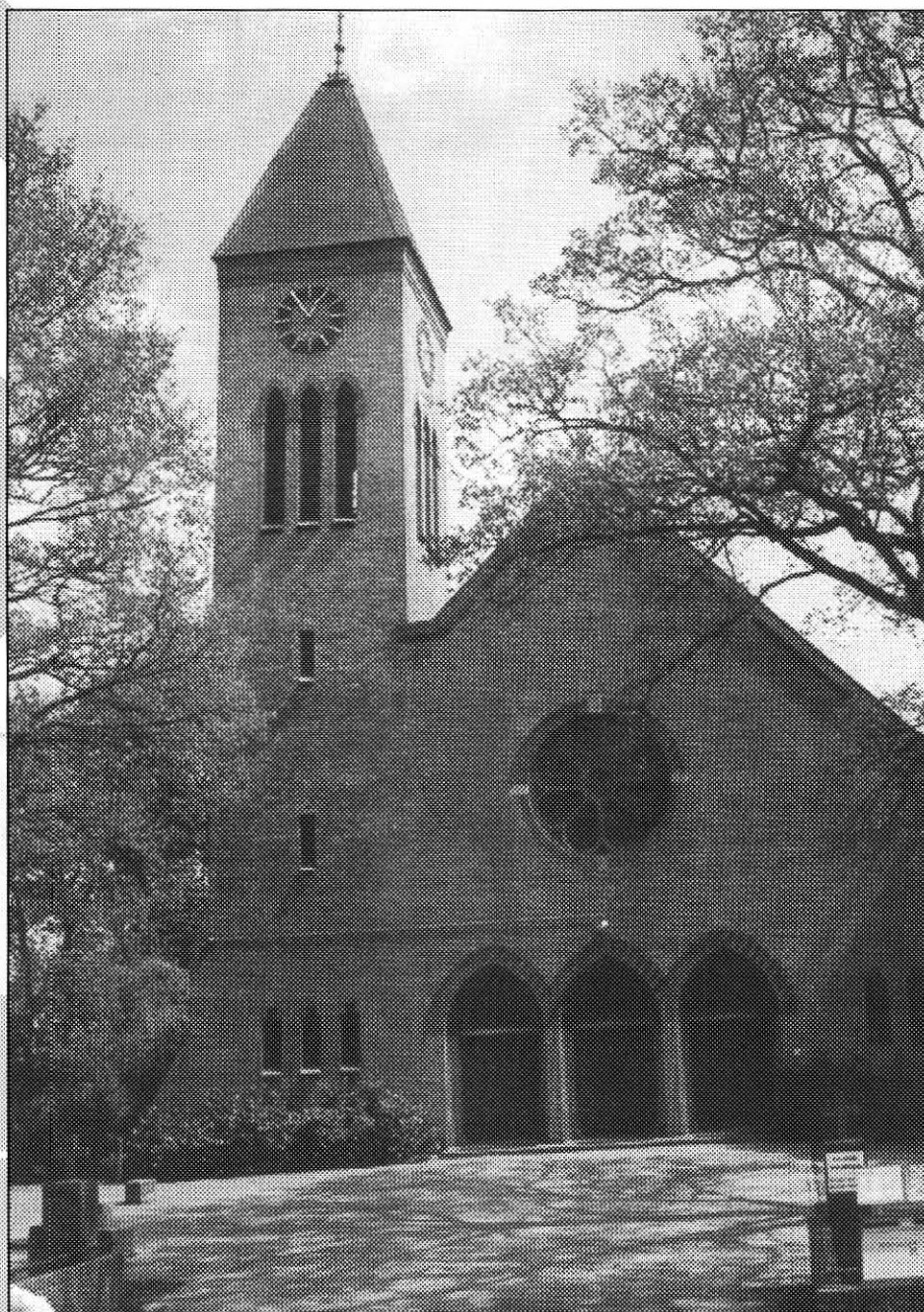

**Kroniek van de
Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe**

veertiende jaargang, nummer 2
juni 2005

SAMENSTELLING BESTUUR

P.M. Kraan, voorzitter
De Hietbrink 46
7824 XT Emmen
0591-622306

A.F. Dekker, secretaris
Laan v/d/ Marel 501
7823 BM Emmen
0591-625893

H. Jeurink, penningmeester
Laan v/h Kwekebos 229
7823 KE Emmen
0591-626728

M. Nicolai
Willinkplein 169
7811 NA Emmen
06-25555188

W. Visscher
Zijtak O. Z. 7
7833 AL Nieuw-Amsterdam
0591-551741

H.J. Joling
Ensingwijk Z.Z. 41
7887 EZ Erica
0591-301402

LIDMAATSCHAP

Het lidmaatschap bedraagt € 15,00 per jaar en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris.

Men ontvangt enkele keren per jaar de Kroniek en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd. Prijs van 'Losse' nummers bedraagt € 3,50 per stuk

BANKRELATIE

Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe,
Laan v/h Kwekebos 229, 7823 KE Emmen

PUBLIC RELATIONS

M. Nicolai, Willinkplein 169, 7811 NA Emmen. Telefoon: 06-25555188

TIJDSCHRIFT

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Redactie:

M. Nicolai
Willinkplein 169
7811 NA Emmen
06-25555188

W. Visscher (eindredacteur)
Zijtak O. Z. 7
7833 AL Nieuw-Amsterdam
0591-551741

J.H. Einhaus
Havenstraat 68
7887 BR Erica
0591-301773

Lay-out

Tineke de Roo

tinekederoo@hetnet.nl

Gelieve eventuele kopij te zenden aan de eindredacteur, W. Visscher, Nieuw-Amsterdam.

Het overnemen van artikelen of gedeelten daarvan uit dit tijdschrift mag alleen na daartoe voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie

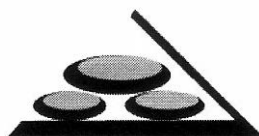
INHOUD

Redactioneel

Johan Withaar	Molens in Emmen	blz 02
Minno Nicolai en Wim Visscher	Pastoor Vroom van Erica	blz 10
Wim Visscher	Barger-Compas en de Deventer Veenmaatschappij	blz 13
	Terugblik excursie en lezing	blz 19

REDACTIONEEL

Allereerst een uitgebreid artikel over de molens van Emmen, waarin Johan Withaar tracht te bewijzen dat de oudste (al in het jaar 1313 genoemde) molen van Emmen nog steeds bestaat. Ook lange tijd zou er nog worden gesproken over Erica's oude legendarische pastoor Vroom. Door zijn toedoen stond een Deventer meelfabrikant aan de wieg van de parochie Barger-Compascuum. Na het vertrek van de pastoor Vroom uit Erica zou de familie Vroom nog meer dan een eeuw lang van betekenis zijn voor Barger-Compascuum. Aan het slot van deze Kroniek nog een terugblik over enkele verenigingsactiviteiten zoals de kerkhofexcursie en de lezing van Th. Spek.

**MOLENS IN EMMEN,
met name de relatie “Saalhofmolen”
en “De Zeldenrust” te Zuidbarge.**

Er is al veel geschreven over molens in de gemeente Emmen. Uit al deze losse artikelen heb ik de molens in "de omgeving Saalhof" eruit gekristalliseerd, op chronologische volgorde gezet en middels verkregen historisch materiaal aangevuld. Af en toe maak ik een verklarende zijstap naar andere molens, in een enkel geval is er een aanname gedaan, dit wordt vermeld.

Met dit artikel hoop ik aan te tonen dat de oudste molen van Emmen nog steeds bestaat. Het artikel beoogt niet volledig te zijn, aanvullingen en correcties zijn welkom.

1313: De oudst gevonden informatie
aangaande een molen dateert uit 1313.
Uit een, in Latijn geschreven, akte van
7 augustus 1313 blijkt dat in Emmen
"twee gebroeders met de namen
Henricus en Albertus, zonen van
Geradus, hoorigen der Kerk van
Utrecht, verklaren den hof te Emmen
in erfpacht te hebben en daarvoor per
jaar 80 mud koren, hout, eikels en
palingen moesten afdragen aan de
bisschop van Utrecht" die in Emmen
zijn hof had. Aan deze molen was het
banrecht verbonden. Dit banrecht
hield in dat de lokale bevolking
verplicht was het graan in deze
bisschoppelijke molen te laten malen.
De molen zal ik verder banmolen
noemen.

1630: Ruim 300 jaar later, in 1630, werd te Emmen vermeld: "schulte Evert Warners huis, gepriceerd op het maximum van f4.500,- met een half waardeel". Evert Warners Emmen (1594 -1654) bezat samen met Roelf Boelkens de molen tot Emmen, gepriceerd op f2.700,-. Daarnaast bezat hij het Herenhof, gepriceerd op f4.500,-. Met Evert Warners werd de schulte Evert Warners Emmen (1594-1654), voordien Mullinga geheten, bedoeld.

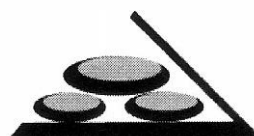
Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat er rond 1630 meerdere molens in Emmen stonden, waardoor ik aanneem dat met deze molen de banmolen werd bedoeld.

In 1630 werd ook nog vermeld: "de meule tot Emmen toekomende de scholte en Roeloff Borch". Roelof Lucas Pranning (~1690-1748), stond in die tijd als molenaar te boek. Hij pachtte deze molen vermoedelijk van de familie Emmen.

1645-1654: Volgens het boek "molens in Drenthe" stond er in Emmen in 1645 slechts 1 molen. De bron ervan is niet bekend maar lijkt correct omdat in het molenblad Stellingnieuws staat: "de molen van schulte Evert Warners werd in 1654 getaxeerd op f1500,-."

1661: In 1661 werd in een resolutie van drost en gedeputeerden geschreven over "de wederopbouw en het bewerken van een molen". Werd hiermee de banmolen bedoeld?

1728: Uit 1728 stamt een lijst met opbrengsten der belastingen in het jaar 1728. Hieruit blijkt dat de belasting "op het gemaal" in Emmen was verpacht voor f 560,-. (ter vergelijking Gasselte f 180,- en Rolde f 861,-)

[illegible]

1742: In 1742 werd ene Jan Hilbrands (sr 1707-1787) genoemd (kaartje Emmen #31). Hij werd aangeslagen voor "4 paarden wegens $\frac{3}{4}$ waardeel en een vollersmolen". Op #31 werd echter geen molen vermeld. Omdat in 1756 zal blijken dat de banmolen aan Christiaan Wolter Emmen (1713 - 1772) zal toebehoren, komt hier een mogelijke tweede molen (een vollersmolen) in Emmen in beeld. Enige jaren later zullen er publicaties volgen over een vollersmolen nabij de Molenkamp.

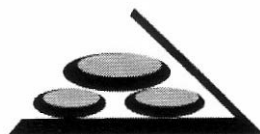
In 1742 werd ook de erfnaam Pranning (kaartje Emmen #53) vermeld waar ene mulder Pranning zou wonen. Een molen werd ook hier niet vermeld. Was Pranning misschien de molenaar op de vollersmolen van Hilbrands?

1756: In 1756 huurde Albert Bening de banmolen van schulte Christiaan Wolter Emmen.

1772: Christiaan Wolter Emmen overleed, eigenaresse van de banmolen werd zijn weduwe Alegonda Johanna Carsten

1774: In 1774 is er mogelijk sprake van een derde molen in Emmen, in dat jaar werd in het haardstedenregister vermeld: "wed. Alberings molen, aangeslagen voor drie". De weduwe Albering woonde tegenover de Nederlands Hervormde Kerk (kaartje Emmen #53) waar ook mulder Pranning woonde. De weduwe Albering kwam in 1773 met attestatie uit Hoogeveen naar Emmen. Zij had veel bezit in Hoogeveen. Zij huwde op 29-11-1754 in Emmen met Hindrikus Albering (Hindrik Albrinck 1703-1757). Welke molen werd bedoeld is onduidelijk. Een jaar later volgde de momberbenoeming van de weduwe Albering over de kinderen van Everhardina Sophia Carsten (1719-1775). Bij de momberbenoeming bleek dat o.a. de woning waarin ene Hindrik Bos woonde (kaartje Emmen #46), en **de molen** met huis en hof, tot het nog ongescheiden bezit behoorde. Na 1775 is er geen vermelding met betrekking tot de wed. Alberingsmolen meer gevonden.

1775: In mei 1775 kocht (molenaar) Johann Henrich Beins (1748-1816) voor 10.900,- Carolusguldens de banmolen van schulte Christiaan Wolter Emmen. "May 1775 heeft Hendrik Beenes van Borne laten aantekenen dat van Erfgenamen wijlen den Hr. Schults Emmen hadde aan gekogt de koornmolen te Emmen voor tiyn duysent negen hondert car. gl."

May 1785 heeft Hendrik Beens
 van Borne Emden aan de beem
 der van ~~Wijlen~~ de Erfgenaam Wylm
 de Hr. de kocht 8 en meer Roodde van
 ze kocht de koren molen te Borne
 voor tijn duysent negen hondert car. gld.

Bij de koop werd het "een korenwindmolen in de marke van Noordbarge gelegen" genoemd. De banmolen zal verder korenwindmolen worden genoemd.

1783: In november 1783 deed Johann Henrich Beins de korenwindmolen, voor hetzelfde bedrag als hij zelf had betaald, over aan zijn neef Friedrich Wilhelm Beins (1762-1830).

"Door mij eenen restant te somme van 72: - 10 ontfangen den 29 Dec: 1785. Het overige is door De Hr Ontvanger Selfs ontfangen.

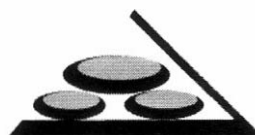
Aan mij gerestitueerd f 72 -10c d. 31 Dec 1785. H.J. Entinge"

g Mr Frederik Beens van Noorthoorn
 dat de koren windmolen te Emmen
 staande hadde aangehouden
 van 72: - 10 ontfangen van zijn Oom J. H. Beens voor
 guld den 29 Dec: 1785 de selve prijs en geldt als slaaf
 Het overige op 1000
 de Hr. Ontvanger gemelte de selve hadde aange
 Selfs ontfangen. B. app. namerlyk: tijn duysent en
 8 en negen hondert car. guld.
 tijn 72-10-0
 d. 31 Dec 1785 H. J. Entinge

"Frederik Beens van Noorthoorn dat de korenwindmolen te Emmen staande hadde aangehouden van zijn Oom J.H. Beens voor de selve prijs en geldt als laags gemelte den selven hadde aangekocht namelijk tijn duysent en negen hondert car. guld."

1784-1798: In deze periode werden in Emmen maar **twee** molenaars vermeld (in 1798 verliet mulder Pranning nl het erf #53 (zie kaartje Emmen)):

1. Friedrich Wilhelm Beins (1762-1830) op #56 (zie kaartje Emmen). Bij zijn bezittingen werd de korenwindmolen in de "Bergermarkte" als eerste genoemd.

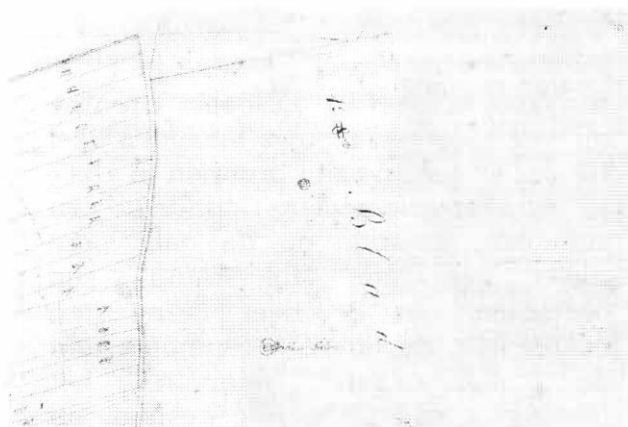
2. Jan Hilbrands jr (1742-1829) op #31 (zie kaartje Emmen). Deze Jan jr was een zoon van Jan Hilbrands sr (1707-1787) die in 1742 werd aangeslagen. Zowel in 1784 als 1794 stond vermeld: "Jan Hilbrands (1742-1829) halve boer en molenaar".

1804-1821: Zowel in 1804 als 1807 werd de molen van Hilbrands niet meer bij zijn bezittingen genoemd. Was de molen verdwenen door afbraak dan wel brand? Had hij de molen verkocht?

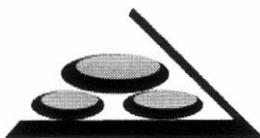
1830-1831: In 1830 overleed Friedrich Wilhelm Beins en ging het erfgoed over aan zijn zoon Jan Friderich Beins (1796-1872). In dit jaar schreef de burgemeester van Emmen, Jan Jacob Willinge, aan Gedeputeerde Staten "dat er geheel geene huizen in de nabijheid dier molen gelegen zijn, daar derhalve eenen aanmerkelijke distancie van het dorp is verwijderd en geheel alleen op het veld staat". In deze jaren leek er een klein molenoorlogje te ontstaan. Gedeputeerde Staten gaven nl in 1830 vergunning aan Hendrik Kuiper om een oliemolen te bouwen in de marke van Noordbarge "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof". In 1831 wou oliemolenaar Kuiper echter ook koren malen. Jan Jacob Willinge adviseerde afwijzend: "....dat er geen behoefte bestaat tot het daarstellen van een tweede koornmolen, dewijl op de aanwezige ieder dadelijk kan worden bediend.....". Gedeputeerde Staten gaven Kuiper echter de gevraagde vergunning. De molen van Kuiper zal verder omschreven worden als: olie/korenmolen "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof". Prompt vroeg Jan Friderich Beins, als praktiserend korenmolenaar, op zijn beurt dan vergunning om in zijn molen tevens "een olieslag te mogen leggen". In 1831 werd hem deze vergunning verleend. Overigens was er in 1863 nog geen gebruik gemaakt van deze vergunning.

1832: Op de kadastrale kaart uit 1832 staat op sectie D1916 een "Koornmolen" aangegeven. Eigenaar was Jan Friderich Beins. De molen stond ongeveer 90 meter van de plaats waar in 1856 de molen aan de Molenstraat zou verrijzen. Op deze kadastrale kaart is in de omgeving van D1916 geen enkele bebouwing te zien hetgeen overeenkomt met de beschrijving van Jan Jacob Willinge in 1830. Mag hiermee worden aangenomen dat dit de banmolen was? Sectie D1916 lag inderdaad in marke Noordbarge op de grens van de markescheiding. De molen lag eenzaam in het veld.

Iets noordelijker staat de tweede molen aangegeven, de olie/korenmolen "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof".

1847: In 1847 onderzocht L.J.F. Janssen een gebied door hem genoemd als "de Saalhof". Hij trof vervallen restanten aan van een grote vierkante ruimte omgeven door een dubbele wal en een droge dubbele gracht. Janssen beschreef op die plaats ook een molen: "Het terrein van de Saalhof behoort tot de marke van Noord en Zuidbarge en vormt een vierkant, met rondom eenen **dubbelen wal** en **twee drooge grachten**. De omvang zal p.m. 426 ellen bedragen, van binnen afgetreden. De zuidelijke en westelijke hoeken zijn een weinig, de noordelijke is zeer geschonden;

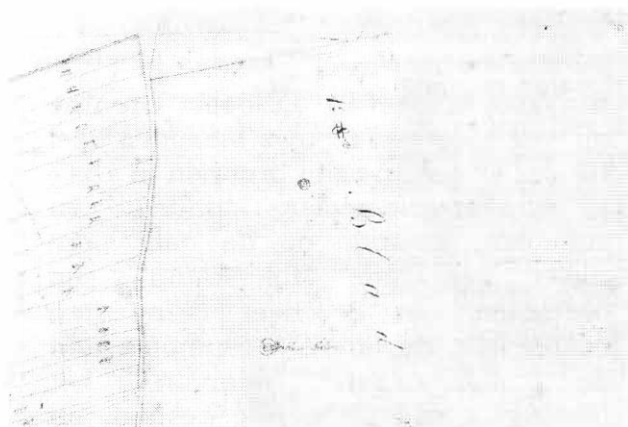
2. Jan Hilbrands jr (1742-1829) op #31 (zie kaartje Emmen). Deze Jan jr was een zoon van Jan Hilbrands sr (1707-1787) die in 1742 werd aangeslagen. Zowel in 1784 als 1794 stond vermeld: "Jan Hilbrands (1742-1829) halve boer en molenaar".

1804-1821: Zowel in 1804 als 1807 werd de molen van Hilbrands niet meer bij zijn bezittingen genoemd. Was de molen verdwenen door afbraak dan wel brand? Had hij de molen verkocht?

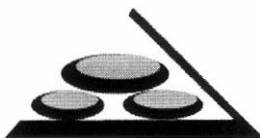
1830-1831: In 1830 overleed Friedrich Wilhelm Beins en ging het erfgoed over aan zijn zoon Jan Friderich Beins (1796-1872). In dit jaar schreef de burgemeester van Emmen, Jan Jacob Willinge, aan Gedeputeerde Staten "dat er geheel geene huizen in de nabijheid dier molen gelegen zijn, daar derhalve eenen aanmerkelijke distancie van het dorp is verwijderd en geheel alleen op het veld staat". In deze jaren leek er een klein molenoorlogje te ontstaan. Gedeputeerde Staten gaven nl in 1830 vergunning aan Hendrik Kuiper om een oliemolen te bouwen in de marke van Noordbarge "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof". In 1831 wou oliemolenaar Kuiper echter ook koren malen. Jan Jacob Willinge adviseerde afwijzend: "....dat er geen behoefte bestaat tot het daarstellen van een tweede koornmolen, dewijl op de aanwezige ieder dadelijk kan worden bediend.....". Gedeputeerde Staten gaven Kuiper echter de gevraagde vergunning. De molen van Kuiper zal verder omschreven worden als: olie/korenmolen "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof". Prompt vroeg Jan Friderich Beins, als praktiserend korenmolenaar, op zijn beurt dan vergunning om in zijn molen tevens "een olieslag te mogen leggen". In 1831 werd hem deze vergunning verleend. Overigens was er in 1863 nog geen gebruik gemaakt van deze vergunning.

1832: Op de kadastrale kaart uit 1832 staat op sectie D1916 een "Koornmolen" aangegeven. Eigenaar was Jan Friderich Beins. De molen stond ongeveer 90 meter van de plaats waar in 1856 de molen aan de Molenstraat zou verrijzen. Op deze kadastrale kaart is in de omgeving van D1916 geen enkele bebouwing te zien hetgeen overeenkomt met de beschrijving van Jan Jacob Willinge in 1830. Mag hiermee worden aangenomen dat dit de banmolen was? Sectie D1916 lag inderdaad in marke Noordbarge op de grens van de markescheiding. De molen lag eenzaam in het veld.

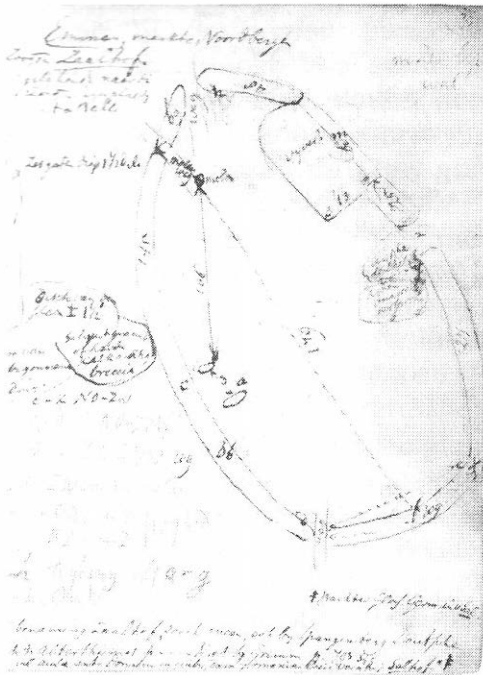
Iets noordelijker staat de tweede molen aangegeven, de olie/korenmolen "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof".

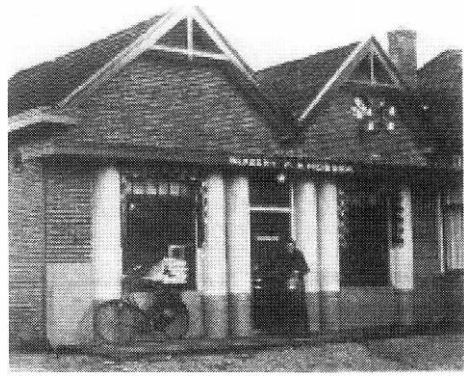
1847: In 1847 onderzocht L.J.F. Janssen een gebied door hem genoemd als "de Saalhof". Hij trof vervallen restanten aan van een grote vierkante ruimte omgeven door een dubbele wal en een droge dubbele gracht. Janssen beschreef op die plaats ook een molen: "Het terrein van de Saalhof behoort tot de marke van Noord en Zuidbarge en vormt een vierkant, met rondom eenen **dubbelen wal** en **twee drooge grachten**. De omvang zal p.m. 426 ellen bedragen, van binnen afgetreden. De zuidelijke en westelijke hoeken zijn een weinig, de noordelijke is zeer geschonden;

misschien omdat daar de ingang is van de zijde van Emmen, en in de nabijheid daarvan, op het hoogste punt de **Emmensche molen** geplaatst is.(...)

Buiskool schreef in "Zuidoost Drenthe op weg naar een nieuwe toekomst deel III" dat er volgens zijn bronnen in 1847 in Emmen drie molens stonden: "een volmolen, staande op de naar deze molen genoemde Molenkamp", een oliemolen van de heer Beins (ten oosten van de latere korenmolen aan de Molenstraat) waarvan het onderstuk van 1856 nog bestaat, en een korenmolen van de gebroeders Albert en Hendrik Kuiper (aan de Julianastraat, op perceel waarop vroeger het Emmer Vleeswarenbedrijf was gevestigd)." Als bron wordt door hem genoemd: "verzekeringen van oude inwoners zoals Van Loo, Hovenkamp, Kooiker, Oosting te Zuidbarge en Reinders te Westenesch". Dit Emmer Vleeswarenbedrijf was de runder-, varkens-, paarden-, en lamslagerij van Alex Meiboom, op de hoek Julianastraat en Kerkhoflaan.

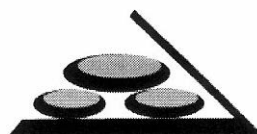

De omschrijving van de molens wordt vollediger en interessanter:

- **korenmolen (met aanvraag voor olie)** op sectie D1916, de banmolen, eigenaar Jan Friderich Beins ten oosten van de latere korenmolen aan de Molenstraat. Deze zal vanaf hier verder Saalhofmolen worden genoemd.
- **molen xx** al jaren niet meer genoemd, weinig gegevens, slecht te traceren, toch mogelijk de vollersmolen in de omgeving Molenkamp?
- **olie/korenmolen** "tussen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof" eigenaren Albert en Hendrik Kuiper, aan de Julianastraat, op perceel waarop later het Emmer Vleeswarenbedrijf werd gevestigd.

1856: In 1855 had Jan Friderich Beins een vergunning aangevraagd voor het bouwen van een nieuwe koren- en pelmolen op kadastraal perceel sectie D2720.

In 1856-'57 was Jan Friderich Beins eigenaar van een nieuwe uit steen opgebouwde achtkante molen met stelling aan de straat die later Molenstraat zou worden genoemd en omschreven werd als "0.7km z.z.o. van de kerk aan de Dorpsstraat oostzijde". Er zou een aanwijzing zijn dat de molen in 1856 gebouwd is door de markegenoten van Zuid en Noordbarge "ten doel hebbende het malen van de verbouwde granen tot meel", en dat deze in 1857 aan Jan Friderich Beins in eigendom is overgedragen. Dit is niet zeker maar het jaartal 1856 prijkt boven de toegangsdeur.

De grote vraag is wat er rond 1856 gebeurde met de Saalhofmolen van Beins. Had Beins twee molens? Was de Saalhofmolen verwoest door natuurgeweld? Het lijkt uitgesloten. Een brand of blikseminslag zou zeker in de Drents en Asser Courant zijn vermeld, hetgeen niet het geval is. Er is geen enkele aanwijzing gevonden dat de Saalhofmolen hier na 1856 nog stond. Was de Saalhofmolen misschien afgebroken of naar elders verplaatst?

In het boek "Beens/Beins, sporen van een familie" uitgave in september 2004, staat dat de molen is verkocht. Aan wie is niet aangegeven. Emmen had kennelijk nog maar twee molens: 1) de molen "tusschen den Korenmolen en het nieuwe Kerkhof" eigenaren Albert en Hendrik Kuiper, op perceel waarop later het Emmer Vleeswarenbedrijf van Alex Meiboom werd gevestigd op de hoek Julianastraat Kerkhoflaan en 2) de molen van J.F.Beins aan de latere Molenstraat.

1857 Om het verdwijnen van de Saalhofmolen in 1856 te verklaren is een klein stapje naar Zuidbarge nodig. Zowel J.F.Beins als ene R.Oosting uit Sleen hadden in 1856 een aanvraag ingediend voor de bouw van een molen. Beins had een aanvraag gedaan voor kadastraal perceel D1010 te Zuidbarge, Oosting voor de naastgelegen perceel D1011. Op woensdag 27 augustus 1856 kregen zowel Beins als Oosting bericht van Gedeputeerde Staten.

zou worden op nadere aanwijzing van het gemeentebestuur van Emmen en minimaal 30 el van de openbare weg gebouwd zou worden.

Beins kreeg een negatief bericht van GS. Hij kreeg geen toestemming omdat "in de vergadering" was besloten Oosting toestemming te verlenen en dat "het genot van den wind aan de molen waarvoor toestemming was verleend" hierbij in het geding kon komen.

In 1857 werd in opdracht van R.Oosting een korenmolen, die later de naam "Zeldenrust" kreeg, aan het Oranjekanaal in Zuidbarge gebouwd op de secties D1011 en D1012.

Uit het archief van notaris S.J.Oosting blijkt dat Roelof Oosting te Zuidbarge op 23-12-1857 een bedrag van J.F.Beins leende, groot f 5000,- gulden. In de akte staat: "Tot zekerheid en waarborg voor de betaling gelden de twee percelen D1011 en D1012 benevens de op dezen grond getimmerde en bijthans voltooide molen"

Er zijn verschillende lezingen over de bouw van de Zuidbarger molen, die tot dusverre enkel en alleen op "overleveringen" van voorgaande generaties berusten.

- de Zeldenrust zou zijn opgebouwd "uit onderdelen van de molen aan de Molenkamp". Het bestaan van deze molen is nog twijfelachtig en daarbij werd deze molen al sinds 1804 niet meer genoemd.

EXTRACT uit het Register der
Resoluties van de GEDPUTEERDE
STATEN der Provincie DRENTHE.

Woensdag, den 27 Augustus 1856.

Is gelezen het advies van J. F. Beins
Koren te gebouwen te Emmen daarbij een
garantie verzoekende, om een polder daaromtrent
op te compenseeren op grond van graven en graven
te maken te Zuidbarge hetwelk bekend is in
het D. d. 1856.

EXTRACT uit het Register der
Resoluties van de GEDPUTEERDE
STATEN der Provincie DRENTHE.

Woensdag, den 27 Augustus 1856.

Is gelezen het advies van R. Oosting
van J. Oosting te Sleen houdende verzoek
om een Windmolen te bouwen in de polder
Emmen de welke opgericht op een polder
te maken te Zuidbarge hetwelk bekend is in
het D. d. 1856.

- Westerbork in de jaren rond 1857 geen molen afgebroken

De volgende theorie is mogelijk: Gelet op de feiten:

1. dat na 1856 Saalhofmolen niet meer wordt genoemd,
2. dat vrijwel gelijktijdig de molen aan de Molenstraat werd gebouwd,
3. dat vrijwel gelijktijdig de bouw van de Zeldenrust plaatsvond,
4. dat voor de bouw van de Zeldenrust gebruikte (en gemerkte) onderdelen zijn toegepast,
5. dat Beins aan Oosting geld leende,

zou er op kunnen duiden dat de voormalige Saalhofmolen voor de bouw van één dezer molens heeft gediend. De Saalhofmolen was al een zeer oude molen, die mogelijk aan onderhoud of restauratie toe kon zijn. Waarom zou Beins de oude Saalhofmolen afbreken en met dezelfde oude onderdelen, op nauwelijks 90 meter afstand, een molen aan de Molenstraat bouwen? Het lijkt verkwisting van geld.

De Saalhofmolen zou echter heel goed gediend kunnen hebben voor de bouw van de Zeldenrust. Beins zou (onderdelen van) de Saalhofmolen verkocht kunnen hebben aan R.Oosting om met de opbrengst daarvan zijn nieuwe molen te bouwen. Waarom zou Oosting nu juist in Emmen een molen hebben laten bouwen met onderdelen van elders zoals het gememoreerde Westerbork? Het was voor hem logischer voor Emmen te kiezen omdat hier onderdelen aanwezig waren. Waarom zou hij molenonderdelen van ver halen als ze dichtbij te verkrijgen waren?

Nog eens drie feiten:

1. de Zeldenrust **is** van oude balken gebouwd.

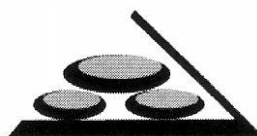
2. het houten tandrad onder de kap van de Zeldenrust **is** van het type dat alleen bij (zeer) oude molens voorkwam. De Saalhof molen was zeer oud.

3. monumentenzorg eiste bij de restauratie dat er niets aan dit oude tandrad gewijzigd mocht worden.

Omdat harde bewijzen ontbreken is één van de mogelijkheden om de balken te laten onderzoeken op ouderdom. Verbaast het u, als de leeftijd der balken wel eens veel meer "dan een paar honderd jaar" zal blijken te zijn? Tot zover deze zijstap.

1867-1886 In 1867 verkocht Kuiper zijn achtkante bovenkruier met stelling, op de hoek Julianastraat en Kerkhoflaan. De molen werd verplaatst naar de Zanddijk tussen Roswinkel en De Maten, 0.6 km z.o. van de kerk en 0.2 km ten oosten van de Hoofdweg. Emmen had nog slechts 1 molen over, de molen aan de Molenstraat van J.F.Beins.

1872: In 1872 kwam J.F.Beins te overlijden, in 1878 zijn vrouw (tevens nicht) Wilhelmina Dorothea Beins. In 1879 werden als erfgenamen vermeld: zoon Johannes Hindrikus (1830-1912, molenaar te Emmen en Roswinkel), Hanna Henriette(a) (1823-1880), Hendrika Wilhelmina (1835-1882). Drie andere kinderen waren toen al overleden.

1886: In 1886 werd, de in Westenesch geboren Jan Huising (1846-1915) eigenaar van de molen aan de Molenstraat. Bij de geboorte van zijn kinderen gaf hij nog op landbouwer te zijn. Zijn zoon Geert Huising (1883-1951) werd molenaar te Weerdinge.

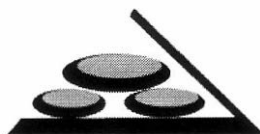
1897-1900 In 1897 was er brand in de molen van J.Huising aan de Molenstraat. De molen werd echter wel weer in bedrijf gesteld, maar ook in 1900 waren de weersomstandigheden in het nadeel van de molen. Op 20 augustus 1900 was er sprake van blikseminslag. Deze molen was een rietgedekte achtkante bovenkruier, waarvan de in 1900 nog aanwezige onderbouw aangaf dat het een forse molen moet zijn geweest.

In de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 20 augustus 1900 verscheen het volgende bericht: "Hedenmorgen woedde boven deze streken al weder een hevig onweder. Te ongeveer kwartier voor negen sloeg de bliksem in den grooten, flink betimmerden windkorenmolen van den heer Jan Huizing alhier. Te beginnen bij een der wieken, daalde de vonk recht naar beneden, door het geheele gebouw heen, en doorboorde nog een wagen, onder er in staande. Niemand was in den molen, die stilstond, maar spoedig gewaarschuwd, klommen belanghebbenden naar boven en haalden van daar nog een paar bascules en gewichten. Meteen brandde het dak evenwel reeds op meerdere plaatsen en ofschoon dit vuur zich snel uitbreidde, toch waagde men het nog, doch met gevaar, een paar vrachten koren, onder in het gebouw, te redden. Lang niet alles kon

evenwel naar buiten worden gehaald; het overige werd, met den molen, een prooi der vlammen. Van den laatste bleef alleen het onderste muurgedeelte staan. Molen en aanwezige koren waren verzekerd bij de onderlinge molenverzekeringmaatschappij te Utrecht. Gelukkig was er zeer weinig wind, zoodat de belendende gebouwen geen last leden." De molen werd nooit meer opgebouwd.

1913-2001 In juni 1913 werd de molen aan de Molenstraat afgebroken tot stellinghoogte. "Langs de als takel gebruikte oude roede, wordt hier de ijzeren bovenas voorzichtig naar beneden gelaten. Voorzichtig omdat de molen in Mortel (Gemert) Nrd Brabant weer moet worden opgebouwd." Behalve "deze stomp" staat sinds 1913 geen molen meer in de plaats Emmen. De overbleven romp was van 1945 tot 1966 in gebruik als droogplaats voor de brandslangen van de brandweer, daarna ook als opslagplaats voor garagebedrijf Thedinga. Andere plannen met de molen waren een jeugdsoos, maar ook complete reconstructie van het buurtje. In 2001 is de onderbouw van de molen aan Molenstraat omgebouwd tot een moderne kapsalon.

Geraadpleegde bronnen

www.molendatabase.org

www.antenna.nl/~hzomer

Het boek "Beens/Beins, sporen van een familie" door Henk Beens, uitgave september 2004

Het boek "Molens in Drenthe"
Het tijdschrift Stellingnieuws nr 14 van 1987
Akte 7 augustus 1313 met dank aan Jans Brands
Obligatie 1857 uit archief van notaris S.J.Oosting.
(Drents archief 0114.33 inv.2 nr.71)
Haardstedenregister

Resolutie van drost en gedeputeerden uit 1691
Extracten uit het Register der Resolutiën van de
Ged.Staten der Prov.Drenthe van 27-08-1856
Geert Hovenkamp, André Dekker, Egbert
Sinkgraven, Henk en John (Jogie) Beens, Jan
Omvlee, Jannes Tichelaar, Herbert Reesink
kaartje Emmen: Geert Hovenkamp
foto's: archief gemeente Emmen, particuliere
collecties

Door: Minno Nicolai en Wim Visscher

PASTOOR VROOM, ZWOEGER GODS IN ERICA

Zo'n honderd veertig jaar geleden, in de tijd dat de Bargervenen door kanalen zouden worden aangesneden, vestigde zich hier Hendricus Korterik, deze was afkomstig uit het rooms-katholieke Slagharen. Hij had zich een hol in de grond gegraven, dicht bij de plek waar hij als kanaalgraver zijn geld verdiende. Na te zijn teruggekeerd naar Slagharen kwam de familie Veltrop. Deze familie vond een eerste bescherming achter een aarden wal en bouwde na enkele dagen een plaggenhut. Er kwamen nog vier andere gezinnen uit Slagharen daarop naar hier. Nieuw-Amsterda, Nieuw-Schoonebeek en Nieuw-Dordrecht bestonden al in het veen. Op een dag kwamen burgemeester Willem Tijmes en wethouder Johannes Lokker vanuit Emmen kijken in Nieuw-Slagharen (1). Bij de eerste keet midden op de hei plaatste hij een bord waarop in sierlijke letters de naam Erica stond geschilderd. Maar volgens anderen zou Geert Tien bij zijn keet een paal met een dwarslat hebben geslagen waarop de naam Erica was aangebracht (2). In dit troosteloze, dunbevolkte gebied van heide en door veel water doorweekt bovenveen werd in 1866 een primitieve noodkerk gesticht. Op 23 oktober van dat jaar las pastoor H.J. Boermans er de eerste mis. Precies een jaar later werd de nieuwe kerk in gebruik genomen. In september van het jaar 1869 kwam pastoor L.H.A.C. Vroom, tweede zoon van een doktersfamilie uit Nieuwe Pekela, die als pionier van Zuidoost-Drenthe de geschiedenis is ingegaan.

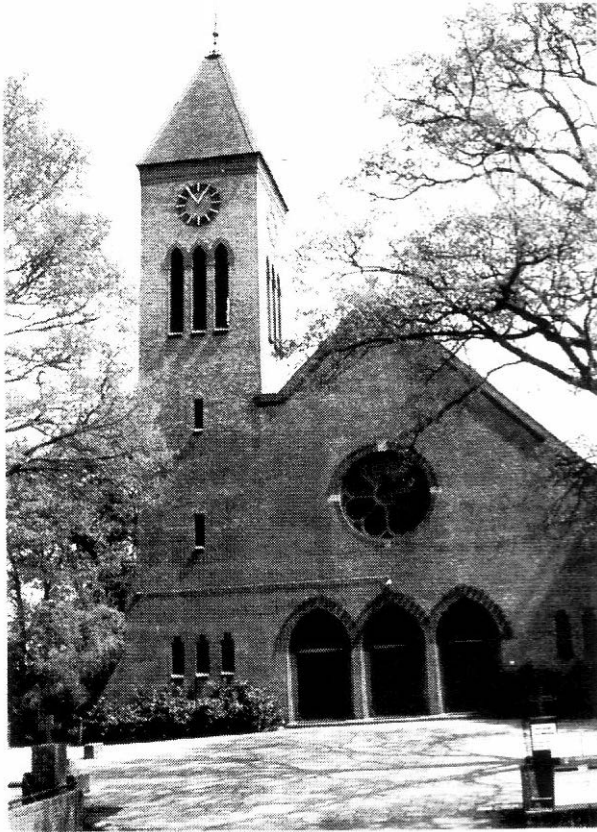
Pastoor Vroom
te Erica

uit: 125 jaar
St. Joseph parochie

Een zwoeger Gods werd hij genoemd,

die aan de eerste parochie in het onafzienbare veengebied gestalte moest geven. Dit gebied omvatte de gehele burgerlijke gemeenten Emmen en Sleen en een deel van de gemeente Dalen (3). Dag en nacht trok hij per voet door het uitgestrekte veen om zijn parochianen te leren kennen.

Rooms Katholieke Kerk van Erica

Een levend en blijvend monument voor hem is het kerk- of pastoorsbos. Met zijn parochianen spitte hij de grond rond de kerk om, meer dan een halve meter diep, om de vaste grond te bereiken. Bomen liet hij aanvoeren van heinde en verre. Die werden persoonlijk door hem geplaatst en geplant. Door het gehele noorden collecteerde hij om geld voor uitbreiding van zijn kerkbos bij elkaar te krijgen. Het werd een groene oase in het troosteloze veen. Op hemelvaartsdag 1874 trok voor het eerst een processie door het bos (4). Iedereen was daar zo door gesticht dat op 15 augustus op het feest Maria ten Hemel-opneming, de processie werd herhaald. Besloten werd dat dit voortaan jaarlijks zou worden gehouden. Toen pastoor

Vroom een kwart eeuw priester was, vereerden de parochianen hem met een klok in de toren. In 1933 was de oude kerk te klein geworden. Een nieuw godshuis verrees dat op 2 mei 1934 door monseigneur Jansen, aartsbisschop van Utrecht, werd ingewijd.

In de oorlog werden de klokken in de toren, waaronder die van pastoor Vroom, door de bezetter gestolen. Een van de eerste zorgen van pastoor Ninteman was om te zorgen voor nieuwe klokken. Drie maanden na de bevrijding waren ze er al. Op de grootste klok, die honderd kilo weegt, staan drie namen: te weten, Hermanus, Jantinus en Jozef. Het zijn de namen van drie jonge mannen uit de parochie, die door oorlogsgeweld waren omgekomen. Op de tweede klok staat 'Maria Immaculata', (Maria Onbevleete), patrones van de kerk. De kleinste klok draagt het opschrift 'S. Joseph Protector' (Heilige Josef Beschermer). Dit is een eerbetoon aan Sint Joseph, die in de bange oorlogsjaren het grote parochiegezin zo zichtbaar zou hebben beschermd. De naam van pastoor Vroom heeft nog altijd een legendarische klank. Er wordt verteld dat hij eens voor de rechtbank te Assen werd gedaagd. Hij moest terecht staan omdat hij clandestiene (5) huwelijken zou hebben ingezegend. Wegens gebrek aan bewijs werd hij vrijgesproken. Hij heeft wat afgebaggerd over de ongaanbare wegen om arme en kinderrijke gezinnen in zijn uitgestrekte gemeente te bezoeken. Na acht jaar zwoegen in het veen werd hij in 1877 overgeplaatst naar Bedum (6). Overgenomen uit: ongedateerd krantenartikel onder bovengemelde titel van L. Huizing, voorzien van onderstaande noten door Minno Nicolai en Wim Visscher

noten:

1. Blijkbaar hebben de eerste bewoners van de nieuwe nederzetting deze, naar hun plaats van herkomst Slagharen, 'Nieuw

Slagharen' genoemd. Die eerste bewoners vestigden zich op een zandrug ter hoogte van de plaats waar de Heerendijk de Zuidbargerweg kruist. In verband hiermee nemen we aan dat - anders dan wordt verondersteld - het bij deze kanaalgravers niet om werkers aan de Verlengde Hoogeveense vaart zal zijn gegaan. Dit kanaal was in 1863 namelijk nog maar anderhalve kilometer voorbij de Zijtak in Nieuw-Amsterdam gevorderd en dus nog lang niet bij Erica. Wel was in die tijd het eerste stuk van de Bladderswijk - de verlenging van het Oranjekanaal door het veen - gereedgekomen. De aannemer Egbert Zwiers kwam uit Dedemsvaart en had werklieden uit Dedemsvaart en Slagharen in dit werk gesteld. Uit het archief van de Oranjekanaal Maatschappij blijkt dat de aannemer de keten, die hij ter huisvesting van zijn werknemers van de Oranjekanaal Mij had gehuurd, na de oplevering van het kanaal weer moest ontruimen. En aantal van de bewoners daarvan zullen zich toen op de zandhoogte bij de Heerendijk hebben gevestigd. Deze gang van zaken sluit aan bij het volgende. Het verhaal gaat dat nadat de Bladderswijk gereed was gekomen in ca 1863, enkele werkloos geworden, kanaalgravers zich in de omgeving van Zuidbarge hadden gevestigd. De Zuidbarger boeren waren niet blij met hun nieuwe burenen. Zij wilden namelijk, zoals ze dat uitdrukten, geen 'kweeke' op hun land. De kanaalgravers moesten daar toen weer weg. Maar de boeren hadden er geen bezwaar tegen dat ze zich gingen vestigen op de zandheide 'achter' op het Zuidbargerveld. Dit was de onvruchtbare en voor de boeren economisch weinig interessante zandhoogte bij de Heerendijk. Zo ontstond Nieuw Slagharen, zoals Erica aanvankelijk werd genoemd. Met dank aan de heer E.Hofstede te Erica voor zijn informatie.

2. Als daar (te Nieuw Slagharen) de burgemeester samen met wethouder Lokker tevens hoofdopzichter van de Oranjekanaal Mij, al een kijkje hebben willen nemen en daar een bord met de naam Erica erop neer hebben willen zetten, dan zal dit niet burgemeester Tijmes, maar zijn ambtsvoorganger burgemeester mr. Lucas Oldenhuis Tonckens zijn geweest. Laatstgenoemde was burgemeester van Emmen van 1849-1869.

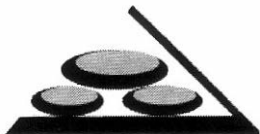
De naam Erica komt als officieel genoemde plaatsnaam voor het eerst voor in de geboorte-akte van 24 november 1864 van Hendrika Karst. Dit was dus nog tijdens de ambtsperi-

ode van burgemeester Oldenhuis Tonckens. Voordat de nieuwe nederzetting de naam Erica kreeg, werd deze plaats in officiële stukken met de naam Nieuw-Amsterdam of Zuidbarge aangeduid. De burgemeester Oldenhuis Tonckens was veeneigenaar, aandeelhouder-bestuurder van de Drentse Kanaal Mij, de aanlegger van de Verl. Hoogeveense aart. Blijkbaar had hij een afkeer voor de naam Nieuw Slagharen. Dit valt te verklaren. De provincie Overijssel had de Drentse Kanaal Mij behoorlijk dwarsgezeten bij de uitvoering van haar plannen. Overijssel aasde namelijk op de afvoer van de Z.O. Drentse turf langs de Overijsselse kanalen. Hierdoor was de aanleg van de Verl. Hoogeveense vaart lange tijd vertraagd en kon de Emmer burgemeester niets met zijn veen. Dus geen Overijsselse plaatsnaam in zijn gemeente. Het is opmerkelijk dat de nieuwe kerkgemeente officieel onder de naam van parochie Nieuw-Amsterdam werd aangeduid en niet Erica. De naam Erica was blijkbaar nog niet zozeer ingeburgerd dat de kerkelijke autoriteiten daar weet van hadden. Overigens werd het omringende veengebied ook wel onder de naam Nieuw Amsterdam aangeduid.

3. In die tijd viel ook de latere gemeente Schoonebeek nog onder Dalen.

4 Zo'n bos bij een kerk bood het bijkomende voordeel dat dan bij de kerk ook processies konden worden gehouden. In Nederland was het namelijk vanwege het zogenoemde processieverbod vaak niet mogelijk processies te houden. Dit werd door de Nederlandse overheid gezien als een kwestie die de openbare orde aanging. Om die reden was het houden van een processie, die vanaf de openbare weg zichtbaar was, veelal verboden. Dit valt terug te herleiden naar het Grondwetsartikel 184, waar het de kerken verboden is openbare godsdienstoefeningen buiten gebouwen en besloten plaatsen te doen houden, behalve daar waar dit voor het jaar 1848 volgens de wetten en reglementen was toegestaan. Een processie in het kerkbos was evenwel vanaf de openbare weg niet zichtbaar, vond in de beslotenheid plaats waardoor andersdenkenden daarbij niet tegen hun wil bij betrokken konden worden en was om die reden niet in strijd met openbare orde o.i.d.

5 De door oorlogsgeweld omgekomen parochianen waren: Hermanus Hendrikus Bontjer, die als marechaussee tijdens het op wacht staan bij het huis van Koningin Wilhelmina te Londen door een duitse

bomaanval omkwam. Jantinus Hermanus Vinke, die tijdens zijn onderduik bij een razzia door de Duitsers om het leven kwam. Jozef Frederik Anton van de Griendt raakte als gevolg van een luchtaanval bij Leiden ernstig gewond en overleed korte tijd later. Behalve op de luidklok staan hun namen ook op de r.k. begraafplaats te Erica (in het bos bij de kerk) op een monument vermeld. Een clandestien huwelijk is een kerkelijke huwelijk(sluiting), waaraan geen burgerlijk huwelijk aan vooraf is gegaan. Dit gold overigens mutatis mutandis ook voor protestantse huwelijken. Het kwam nogal eens voor bij 'soldatenhuwelijken', waarbij de man geen toestemming om te trouwen had gekregen van zijn commandant (wat bij 'gemengde' bruidsparen nogal eens voorkwam) danwel dat een van de partijen niet over de voor het huwelijksluiting nodige papieren, zoals het geboortebewijs, beschikte. Vaak kwam zo'n (huur)soldaat uit een ver land, zonder een deugdelijke burgerlijke stand. Het was dan ook vaak een kwestie van 'casus', overmacht die tot zo'n clandestien huwelijk kon leiden. Er zijn in het verleden gevallen bekend dat de geestelijkheid in zo'n geval wel eens een oogje dichtkneep. Maar ook in de Zuidoost-Drentse - aan Duitsland grenzende - veenstreken kwam het vroeger meer dan eens voor dat een van de trouwpartijen geen geldige papieren kon tonen. Dit deed zich ook voor in de parochie van pastoor Vroom. De meeste van zijn parochianen waren dan ook geboren in Duitsland en vaak via Slagharen en Dedemsvaart in Erica terecht gekomen. Niet zelden gaf dit administratieve problemen en rompslomp. Soms duurde het jaren voordat men over de vereiste papieren kon beschikken. Er waren dan ook geestelijken die de wens van samenwonenden om hun samenlevingsvorm door een kerkelijk huwelijk te bekrachtigen niet konden of wilden weerstaan. Dit werd wel eens bekend en dan kwam daar soms een rechtszaak van met alle onverkwikkelijke gevolgen van dien. Pastoor Vroom wist onder de tegen hem ingebrachte beschuldigingen uit te komen. Maar hij beschikte dan ook over invloedrijke relaties.

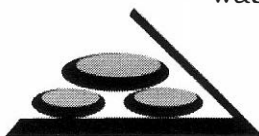
6. Voor meer over vorengemelde relaties en de persoon van Vroom zie men het hierna-volgend artikel.

Door: Wim Visscher

HET BARGER-COMPAS EN DE DEVENTER VEENMAATSCHAPPIJ

Heren uit Deventer

Op 1 mei 1873 werd bij de notaris mr. J.H. van Roijen te Zwolle de naamloze vennootschap Deventer Veen Maatschappij opgericht. De oprichters die voor deze gelegenheid voor de notaris verschenen waren allen kooplieden uit Deventer. Het ging hier om de boterhandelaar Gerrit Jan Mensen, de meelfabrikant Antonius Lebuïnus van der Lande, de textielhandelaar Johannes Schröder, de koopman Johannes Tielemanus Kemps en last but not least de Deventer apotheker en wijnhandelaar Johannes Ferdinand August Felix Vroom. Hij was een broer van de toenmalige pastoor Vroom te Erica en eveneens geboren te Nieuwe Pekela als zoon van een arts. In de in de acte van oprichting opgenomen statuten wordt als doel van de vennootschap het volgende vermeld: 'Het aankopen van een zekere oppervlakte veen gelegen in de gemeente Emmen in de provincie Drenthe, zoals die koop reeds voorlopig en onder voorbehoud van de oprigting dezer Maatschappij door den oprigters gesloten met den Heer Meester Jan Albert Willinge Gratama, procureur wonende te Assen'. Verder lezen we nog dat het de bedoeling is 'van dien aan te koopen grond zooveel mogelijk voordeel te trekken, zoolang dat bedoelde veen niet aan de snede is door het te verhuren, hetzij als boekweitland, hetzij als schapenweide, of op welke andere manier ook, en zodra het veen aan de snede zal zijn door verveening en na verveening door ontginning'. De Deventer heren legden tweemaal honderd duizend gulden in als kapitaal en benoemden zichzelf tevens als directeuren van de vennootschap. Een sleutelpositie binnen het bestuur van de vennootschap vervulde de oprichter-directeur Ferdinand Vroom. Deze was tevens een zwager van zijn mede-directeur Van der Lande, met wiens zuster Anna Aleida van der Lande hij was gehuwd.

De Van de Landes waren vooraanstaande Deventer industriëlen, als eigenaar van de oliepel- en tarwemeelfabriek firma Noury-van der Lande te Deventer. Er bestonden overigens meer familiërelaties tussen de familie Van der Lande en de andere oprichters.

Broer van de pastoor

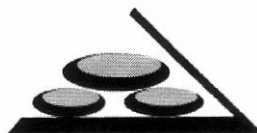
De fabriek van de firma Noury-van der Lande had in die tijd tevens een aantal stoommachines in bedrijf, maar er zijn geen aanwijzingen dat er een verband bestaat tussen de oprichting van de veenmaatschappij en de brandstofvoorziening voor de stoommachines. In 1872 was de apotheker Vroom reeds voor zichzelf en zijn Deventer relaties in onderhandeling gekomen met de Asser advocaat en procureur mr. J.A. Willinge Gratama over de verkoop van diens ongeveer driehonderd hectares tellende veengronden in het Barger-Compascuum. Deze Gratama was aangetrouwde familie van de toen nog in Coevorden wonende veenadministrateur L. Dommers van de Drentse Landontginning Maatschappij, de eigenaar van het Amsterdamsche veld. Dommers, zelf rooms-katholiek, had daarnaast ook door zijn functie contacten met de Ericase pastoor. Het zal dan ook pastoor Vroom zijn geweest die zijn broer uit Deventer zal hebben geattendeerd op de verkoop voor-nemens van Gratama. Laatstgenoemde was in die jaren bezig zijn veenbezit te concentreren bij Veenoord en Nieuw-Amsterdam. Omdat er in die tijd nog geen zicht bestond op een verlenging van de kanalen het Stadskanaal en de Verl. Hoogeveense vaart naar Barger-Compascuum wilde hij wel van zijn omvangrijk veenbezit in het Barger-Compascuum af. Anders dan die venen lagen zijn nieuw verworven venen bij Nieuw Amsterdam wel aan een kanaal, zodat hij daar onmiddellijk aan de vervening kon beginnen.

*Monument van de kanaalgravers
bij de Ericase brug te Erica (foto WV)*

Aan elkaar gewaagd

Al een geruim aantal jaren bezat Gratama veen in Barger-Compascuum. Rond 1860 had hij samen met enkele andere Asser notabelen voor de koopprijs van fl. 88.000,- gulden zo'n 1.800 hectare veen in Barger-Compascuum van de markegenoten van Noord- en Zuidbarge gekocht. De andere kopers waren: mr. Cornelis Hiddingh. Hij was geboren in Zuid-Afrika, inspecteur der veenderijen, wethouder van Assen en bewoner van het landgoed 'Port Natal', jhr. mr. Anne Willem van Holthe tot Echten, advocaat en notaris te Assen, mr. Lucas Oldenhuis Tonckens, burgemeester van Emmen. Al deze heren waren aan elkaar gewaagd. Niet alleen waren ze ook al elders in Zuidoost-Drenthe eigenaar van grote complexen veen. Daarnaast waren ze tevens betrokken bij grootschalige kanaalprojecten in Zuid-oost Drenthe. Zo had Hiddingh grote belangen in het Oranjekanaal, terwijl Oldenhuis Tonckens en Van Holthe tot Echten dat hadden in de Verlengde Hoogeveense vaart. Ongetwijfeld hadden ze bij hun aankoop van het Barger-Compascuum gespeculeerd op een snelle kanaalverbinding met het Barger-Compascuum door een verlenging van het Stadskanaal, hetzij een verbinding met het Oranjekanaal dan wel een doortrekking van de Verl. Hoogeveense vaart. In de praktijk was dit allemaal nogal tegengevallen.

Hieruit zal Willinge Gratama al gauw de conclusie hebben getrokken dat, wilde hij binnen afzienbare termijn nog gaan vervenen, dit elders zou moeten gebeuren. Gratama stond het overigens ook vrij om zijn veen in Barger-Compas te verkopen.

Verdeling van het Compas

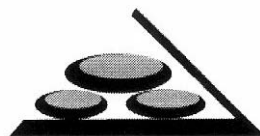
In 1866 hadden de vier heren uit Asser hun gezamenlijk toebehorende en in het Barger-Compascuum gelegen venen al onderling verdeeld. Enkele jaren eerder hadden ze in het kader van een minnelijke regeling over hun geschil over het gemeenschappelijk met Duitse boeren bezeten weiderecht - het compascuum. d.i. het gezamenlijke weidegebied - ongeveer 450 hectares afgestaan aan de Hannoveraanse rechthebbenden. De overgebleven 1.350 hectares hadden de vier rechthebbenden daarna onderling verdeeld. Hierbij had ieder van hen ongeveer 300 hectares toebedeeld gekregen. Van noord naar zuid was het gebied in ongeveer 70 veenpercelen verdeeld en hadden de vier gerechtigden bij loting 'om en om' hun percelen toebedeeld gekregen. Het waren dus geen aaneengesloten veengebieden, maar verspreid over het gehele gebied liggende percelen, die de vier heren toen afzonderlijk bezaten. Op de kaart van deze toedeling werden de aan Gratama toebedeelde percelen in de kleur geel weergegeven. Op 21 januari 1873 hadden de Deventernaren de voorlopige koop met Gratama gesloten. In mei van datzelfde jaar werden de driehonderd bunders veen aan de Deventer Veenmaatschappij overgedragen. Gelet op het voorgaande zal het hier bij de Deventer maatschappij vooral om een geldbelegging zijn gegaan.

De parochie en de Maatschappij

Enkele dagen eerder, op 18 januari 1873, werd toen ook een rooms-katholieke parochie Barger-Compascuum opgericht. In het Barger-Compascuum woonden toen al enkele jaren zo'n 60 gezinnen, nagenoeg alle rooms-katholiek en merendeels uit het aangrenzende Duitsland afkomstig, die een bestaan in de zogenoemde boven-

veencultuur, zoals verbouw van boekweit probeerden te vinden.

Tot dan vielen deze mensen kerkelijk onder Erica. Het was niet toevallig dat tegelijkertijd met de komst van de kapitaalkrachtige Deventer Veenmaatschappij naar Barger-Compascuum daar toen ook met voortvarendheid werd overgaan tot het oprichten van een rooms-katholieke parochie. In het lidmatenboek van die nieuwe parochie werd per ultimo 1872 de parochie Barger-Compascuum onderverdeeld in een 'Voor Compascuum', een gedeelte 'maatschappij' en een 'verum compascuum', dit is het echte Compascuum. Anders dan men zou verwachten had bovengenoemd 'maatschappij' niets van doen met de Deventer Veenmaatschappij. Het behoorde zelfs niet eens tot het gebied van Barger-Compascuum. Bij deze bewoners van 'maatschappij' ging het om mensen, die westelijk van de rivier de Runde aan de veenweg langs de oostgrens van het Smeulveen woonden. In deze tijd was dit Smeulveen nog een van de veencomplexen van de Oranjekanaal Maatschappij. Om die reden werd het door haar ook wel als het maatschappij Smeulveen aan-geduid. De daar wonende boekweit boeren woonden dan ook in de 'maatschappij'. Ook werd voor deze wegkolonie de naam Rundeven gebruikt. Zoals gezegd gaf de komst van de Deventer Veenmaatschappij aan de oprichting van de nieuwe parochie een belangrijke impuls. Met name de familie Vroom, met veel familie in de Pekela's en Veendam en omgeving droegen de nieuwe parochie een goed hart toe. Opmerkelijk is dat onder de inwoners van Barger-Compascuum ook uit die omgeving afkomstige families waren zoals de families Borghuis en Bos. Een relatie met de vooraanstaande Veen-dammer familie Vroom lijkt hierbij niet uitgesloten. Dr B. Vroom, de vader van de bovengenoemde priester en de apotheker had in die tijd in Musselkanaal een soort chemische fabriek (firma Vroom & Hegge, handelende onder de firmanaam 'het Mosterdzaadje'). In deze fabriek werd uit het veen afkomstige fossiele hout - het

zogenoemde kienhout - teer, terpentijn, benzine , vuurlak en houtskool werden geproduceerd. De (oorspronkelijk ook uit Duitsland afkomstige) familie Vroom was een familie van verveners en veenkoloniale ondernemers, waaruit later ook het Vroom & Dreesmann concern zou voortkomen. De Vrooms hadden uitstekende connecties met de toenmalige aartsbisschop van Utrecht, de uit Zwolle afkomstige dr A. I. Schaepman (wiens broer op zijn beurt weer veenderijen bij de r.k. kerk te Erica had).

Pastoor in het moor

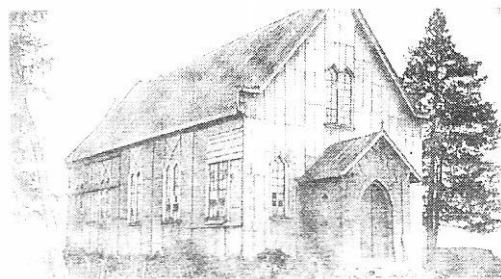
*Pastoor De Klaver
uit 125 jaar St. Joseph
parochie*

De eerste pastoor die te Barger-Compas werd aangesteld was Theodorus de Klaver. Deze was daarvoor kapelaan te Klein meers bij het Limburgse Stein. E en relatie met de Vrooms is niet uitgesloten.

Feit is dat ook De Klaver naast zijn priesterschap ook vervener was. Hij kocht (waarschijnlijk tegelijk en samen met de Deventer Veenmaatschappij) een aantal veenplaatsen bij het Zwarte Meer. Hij bouwde daar ook een boerderij, met een koperen windvaan erop. Daarop stond de latijnse spreuk 'modo udum, modo sudum', nu eens nat, dan weer droog. Het meer lag namelijk in zomer voor een deel droog en dan groeide daar gras. Het verhaal gaat dat hij bezoeken aan daar wonende parochianen combineerde met de eendenjacht. Bij de jacht werd hij vergezeld door zijn collega-pastoor (en vervener) Geerdes van Erica. In de kadasterstukken wordt daarnaast te Zwartemeer nog een pastoor vermeld, die daar veen bezit. Deze is pastoor Johannes Gerhardus Heeres uit Blaricum. De naam Heeres is inheems in de Groninger veenkoloniën en doet dan ook een familierelatie met Veendam en omgeving vermoeden. En verder bezat ook een textielhandelaar uit de

stad Groningen, zekere Gerhardus Verbeek, in Zwartemeer een plaats veen. Er moet dan ook wel een zekere verwevenheid hebben bestaan bij pastoor de Klaver in zijn hoedanigheid van priester en dat als vervener en als plaatselijk adviseur van de Deventer Veenmaatschappij.

Overigens in die tijd in r.k. kringen niet ongewoon, waar de plaatselijke pastoor als 'geestelijk adviseur', (vergelijkbaar met commissaris) aan een onderneming was verbonden. Als veenbaas voor de maatschappij werd Jan Berends Wilken te Barger-Compasuum aangesteld. Hij werd tevens kerkmeester en in zijn schuur annex café werden de eerste kerkdiensten gehouden. Later kwam er een houten noodkerkje.

*de oude veenkerk van Barger Compas
uit: 125 jaar St. Joseph parocjie*

In en onder de maatschappij

Zoals gezegd hadden zich na de verdeling van de gronden zich zo'n 80 gezinnen zich in het Barger-Compasuum gevestigd. In het Voor Compas (de uiterste noordwesthoek, aan de oostkant van de Runde) woonden o.a. de families Schoenmakers, Kramer, Veltrop, Meijering en Tholen. Vermoedelijk hebben zich daar de eerste gezinnen gevestigd. Hiervoor noemden we al in de 'maatschappij' en de in het echte Compas wonende parochianen. Al hun namen waren al per ultimo 1872 door pastoor De Klaver opgetekend. Een aantal van hen woonden 'onder' de Deventer Veenmaatschappij.

De overige circa 40 gezinnen in het Barger-Compasuum woonden op de niet aan de 'heeren van Deventer' behorende gronden.

Een particulier waterschap

In het kadaster is per juli 1889 op de legger van de eigendommen van de maatschappij aangetekend dat er een waterschap is opgericht. Dit waterschap heeft als zetel het deurwaarderskantoor Bodefee aan de Assenstraat te Deventer. Als eerste bestuurders werden daarbij G.J. Mensen en J.T. Kemps, tevens directeuren van de Deventer Veen-maatschappij, vermeld. Hoogstwaarschijnlijk betreft het hier een in deze contreien zeldzaam geval van een particulier waterschap. Blijkbaar was dit ook mogelijk bij niet aaneengelegen gronden. Veel zal dit waterschap niet hebben voorgesteld. Slechts enkele jaren later, in 1891, werd er van hogerhand over de gronden van het hele Compascuum, groot ca 1.320 hectaren een waterschap opgericht. Er was toen voor het gebied nog geen vergunning afgegeven om te mogen vervenen. Wel was er ontwerp van de toekomstige aanleg van de nieuwe veenkolonie. Jhr J.H. van Holthe tot Echten, directeur van de Nieuw Echtense Veen Compagnie te Nieuw Amsterdam was de eerste voorzitter van dit waterschap.

Infra-structuur

De Nieuw Echtense Veen Compagnie en de Deventer Veen Mij hebben tientallen jaren moeten wachten voordat zij hun veen in exploitatie konden brengen. Het Barger-Compascuum kwam omstreeks 1910 in vervening, toen vanuit het Echterskanaal op een afstand van ongeveer 825 meter evenwijdig aan elkaar, in noordelijke richting twee hoofdwijken gegraven werden. Ongeveer een jaar later, in 1911, was de westelijke van deze hoofdwijken over een afstand van 200 meter en de oostelijke over een afstand van bijna 400 meter aangelegd. Vanuit de westzijde werden om de 200 meter wijken ingegraven, die allen enigszins schuin op de hoofdwijken uitkwamen. De hoofdverkeersweg kwam daardoor aan de niet door wijken doorsneden oostzijde te liggen.

Het westelijke kanaal werd voor het waterschap Barger-Compascuum het hoofdkanaal, waarlangs zich de veenkolonie Barger-Compascuum ont-

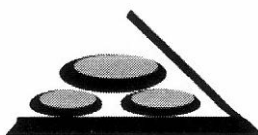
wikkelde. Toen dit kanaal noordwaarts in verbinding kwam met het Oosterdiep, dat van Emmer-Compascuum zuidwaarts verlengd werd, kreeg dit kanaal de naam Verlengde Oosterdiep.

Toen de veenboekweitboeren van de oude nederzetting Barger-Compascuum hun bouwland ten gevolge van de veenafraving voortdurend in omvang zagen afnemen, vestigden zij zich geleidelijk als veenarbeiders en sommigen als kleine dalgrondboeren langs de hoofdkanalen. De kern van de nieuwe nederzetting Barger-Compascuum ontwikkelde zich direct ten oosten van de oude kern, waarvan de rooms-katholieke kerk en de korenmolen het centrum vormden.

Niezing en consorten

In 1900 was Jan Berends Wilken als veenbaas voor de Deventer veen Maatschappij opgevolgd door de Nieuw Amsterdammer Jan Niezing. Hij was afkomstig van de in die jaren haar veengronden liquiderende Nieuw Echtense Veen Compagnie, die hij tot dan als opzichter had gediend. Pastoor De Klaver was al lang elders pastoor en wel in het Utrechtse Vleuten. Met Niezing kreeg de Deventer maatschappij een niet-katholieke veenbaas. Hij was als opzichter betrokken geweest bij de aanleg van het Van Echterskanaal. Zijn hierbij verworven kennis en ervaring zou de aanleg van het wijkensysteem van het Barger-Compascuum ten goede komen. In die tijd werden er de eerste voorbereidende werkzaamheden verricht om met de vervening te beginnen. Blijkbaar is Niezing goed bevallen want hij zou een kwarteeuw bij de maatschappij in dienst blijven.

Hij woonde later te Zwartemeer aan het Ver. Van Echterskanaal nabij de percelen van de Deventer Veen Mij, waar de Eerste en Tweede Niezingswijk (al lang gedempt en thans Tuindorp) hun naam aan deze legendarische veenopzichter ontleen. Hij werd later door zijn zoon Jan 'Lange Jan Niezing' opgevolgd. Na 1918 verkocht de maatschappij een aantal van haar veenplaatsen aan andere verveners. In de kadasterstukken komen we namen

tegen als Lubberman en Velema, Joh. Wasser, A. Dokter, allen uit de regio maar ook Stadskanaalster verveners behoorden tot de nieuwe eigenaren.

De turfstrooiselfabriek

Nieuw generaties dienden zich ook aan in de directie van de veenmaatschappij. Zij waren de aandeelhouder Frans Schröder Johzn president-directeur en zijn mede-aandeelhouders waren Bernardus Hermannus van Munster, graanhandelaar te Groningen en schoonzoon van A. L. van der Lande, dr Richard Vroom, arts te Deventer, Rudolf Ruding, gehuwd met een jongere zuster van oprichter Vroom en zijn zwager de Groningse advocaat Wreesman. Nog later werd de Haarlemmer dr H.W.M. Nijdam tot directeur benoemd. Hij verhuisde naar Hilversum, waar ook de zetel van de Deventer Veenmaatschappij naar toe verhuisde. Een aantal jaren was de veenmaatschappij nog leverancier van bolster aan de turfstrooiselfabriek 'Oranjekanaal' te Halerbrug bij Beilen, waarvan genoemde Van Munster tevens aandeelhouder was.

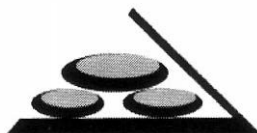
Maatschappij Berkenrode

Omstreeks 1938 werd de naam Deventer Veenmaatschappij gewijzigd in maatschappij 'Berkenrode'. Na de ontginningen was de maatschappij nog jaren lang een onroerend goed maatschappij. Na meer dan een eeuw te hebben bestaan werd de Maatschappij 'Berkenrode' voorheen: Deventer Veenmaatschappij (in 1975) geliquideerd. Een oud karakteristieke arbeiderswoning dat door haar werd geschonken aan het Veenpark is het enige wat nog aan haar herinnert.

Jan Niezing

Bron: o.a W.Visscher, *Wereld van Turf*, de Overijsselse turfindustrie en veenondernemingen in de hoge venen van Overijssel, 2e dr. Gouda 2004. n.b. Mogelijk is de straat Berkenrode bij het Veenpark, vroeger de hierboven genoemde 'Maatschappij', ook nog een vernoeming (herneming aan) naar de Deventer veenmaatschappij. Echter het gebied waar deze straat ligt is niet Barger Compascuum en was, voorzover valt na te gaan, ook nooit eigendom van de Deventer Veenmij. Het is het vroegere Rundeven en dat behoorde vanouds tot het Barger-Oosterveen. Pas veel later zou o.a de fa Scholten (Maatschappij Klazienaveen), langs deze (oostelijk aan Scholtens Smeulveen grenzende) weg een aantal veenplaatsen bezitten. We veronderstellen dat de naam 'Maatschappij' teruggaat naar de tijd (van voor 1874) dat de Oranjekanaal Mij nog eigenaar van het Smeulveen - waaraan de 'Maatschappij' grenst - was. Het ligt voor de hand dat de hier neergestreken boekweitboeren veen hebben gehuurd van de Oranjekanaal maatschappij. De naam Maatschappij Klazienaveen dateert van vele jaren later, ze werd aanvankelijk nog als de firma aangeduid. Wie kan vertellen hoe de straat 'Maatschappij' aan haar (tegenwoordige) naam Berkenrode komt?

BEGRAAFPLAATSEXCURSIE

Zaterdag 9 april hield de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe en de Openbare bibliotheek in het kader van het Historisch Café een excursie naar de oude begraafplaats aan de Wilhelminastraat te Emmen. Wim Visscher gaf hierbij tekst en uitleg van symbolen, bijzondere inscripties en grafteksten op diverse oude zerken, waaronder een aantal uit de periode 1830-1840. Op de foto aandacht voor bijzondere, Duitstalige, teksten op de Bentheimer zandstenen grafstenen van het predikantengeslacht Amshoff. Het blijkt dat we hier te maken hebben met een waardevol stuk cultuur-historisch erfgoed. Het is de laatste jaren nogal in verval geraakt. Dit geldt overigens ook bij een groot aantal andere graven op dit uit ca 1830 daterend oude boerenkerkhof. Veel oude Emmense geslachten vonden hier hun laatste rustplaats. Hierbij vertelt iedere steen als het ware zijn eigen verhaal. Het is meer dan een stuk openbaar groen. Het herbergt tevens het 'stenen archief' van het oude Emmen. Thans omgeven door hoge flatgebouwen heeft dit oudste plekje van Emmen midden in het centrum nog temeer een bijzonder karakter gekregen.

*een deel van de aanwezigen van
de excursie bij de Amshoff-graven
(foto HDJ Krikke)*

*Barger Compascuum
Kaart uit 1853,
bijgewerkt in 1900*

LEZING THEO SPEK

Op 25 april hield dr ir. Theo Spek in een gezamenlijk door onze vereniging met de Hist. vereniging Karspel Oderen in het dorphuis van Valthe georganiseerde bijeenkomst een lezing over zijn proefschrift over het Drentse esdorpenlandschap. Het ging over de voortdurende verandering die het Drentse landschap sinds de laatste ijstijd onderging, waarbij de periode van 500 tot 1600 centraal stond. Zo ontwikkelde zich na de laatste ijstijd een toendra-achtig landschap, nog weer later ontstonden er dichte loofbossen. Hierna werden er grote bospercelen ten behoeve van de zich ontwikkelende landbouw afgebrand. Aan het einde van de middeleeuwen nam onder invloed van de kloosters de schapenteelt toe. De wolindustrie kwam op en floreerde. Ook kwam bij de landbouw en veeteelt het afplaggen in zwang. Het gevolg hiervan dat veel bospercelen geheel verdwenen en de Drenthe later zo kenmerkende zo uitgestrekte heidevelden ontstonden. Dit beeld van de eenzame herder met zijn kudde op de uitgestrekte Drentse heide moet zo rond het jaar 1600 zijn ontstaan. Voor die tijd was het zandgedeelte qua flora veel gevarieerder. In mijn artikel in de Kroniek van september 2004 'Emmen en de slag bij Ane' schreef ondergetekende op p. 5 dat als gevolg van de wraakactie in het jaar 1228 van bisschop Willebrands op de dood van de heren van Emmen - waarbij Emmen werd platgebrand - de bevolking een veilig heenkomen in de dichte bossen had gezocht. Toen dat artikel verscheen was het boek van Spek nog niet uit. Toen daarna bleek dat Spek in zijn boek de mythe van de grote stille Drentse heide doorprikte, leek de theorie dat de bevolking van Emmen de bossen was ingevlucht, in goed gezelschap te zijn. Intussen is gebleken dat ook dit laatste weer relatief is. Onlangs werd mijn aandacht gevestigd op het bestaan van een vrij onbekende uit 1580 daterende kroniek van zekere George Westendorp uit Vollenhoven.

Na de slag bij Ane verhaalt Westendorp van de strafexpeditie van bisschop Willebrands waarbij Emmenaren een schuilplaats zochten in de moerasen...Blijkbaar boden de bossen, als die er waren, onvoldoende bescherming. Desgevraagd liet de heer Spek weten dat in 1228 het Drentse essenlandschap niet met dichte bossen begroeid was maar meer sprake was van een savanne-achtig landschap, dus een landschap met min of meer verspreid voorkomende bomen(groepen). En zo wisselen naast de nieuwe inzichten over het oude Drentse landschap tevens de beelden van de geschiedenis, zoals wij ons die voorstellen. W.V.

n.b. Door sommigen wordt wel beweerd dat de slag bij Ane niet bij het nabij Gramsbergen gelegen gehucht Ane, maar bij het landgoed de Scheere bij Coevorden zou hebben plaatsgevonden. Deze bewering steunt echter op geen enkel bewijs. Nog een rechtzetting: In het artikel in de vorige Kroniek over het dorp Amsterdamscheveld is op p.4 gesteld dat de gemeente Emmen er een stuk grondgebied bij kreeg. Dit moet zijn de gemeente Schoonebeek.

